
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XV 2018 № 3
s. 57-71

Tomasz Olejnik
(Uniwersytet Adama Mickiewicza)

Sanacja finansów publicznych - reformy księcia Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego

Restoring Public Finances: Reforms of Prince Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki

Keywords: Drucki-Lubecki, reforms, public finances, taxes, the Congress Kingdom of Poland

Annotation: The purpose of this article is to analyze financial reforms introduced by the minister of the treasury Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki in the Congress Kingdom of Poland. During his tenure as the minister, Drucki-Lubecki performed a series of financial reforms, achieving a balanced budget and stabilizing the economy.

Санация государственных финансов - реформа князя Франциска Ксаверия Друцкого-Любецкого

Ключевые слова: Друцки-Любецки, реформы, финансы государства, налоги, Королевство Польское

Аннотация: Целью статьи является анализ финансовых реформ, проведенных в Королевстве Польском министром финансов Францишком Ксаверием Друцким-Любецким. Финансовое положение государства было очень сложным из-за ограниченной свободы управления в этой области, а также дефицита бюджета. С самого начала работы на этом посту князь проводил комплексные реформы. Однако достижение бюджетного баланса не было единственной целью. Оздоровляя государственные финансы, князь Друцки-Любецки считал, что государство должно играть важную роль в экономике. Поэтому он инициировал программу промышленной реформы. Суть статьи не только в изложении реформ, но и в оценке их и результатов, которые они принесли.

Wstęp

W listopadzie 2018 roku przypada dwieście trzecia rocznica oktrojowania Konstytucji Królestwa Polskiego. Niewątpliwie jednym z najbardziej znanych działaczy państwowych tej epoki jest Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki. Artykuł ten ma na celu analizę i zbadanie reform finansowych przeprowadzonych właśnie przez niego. Sam temat Królestwa Polskiego cieszy się niezmiennym zainteresowaniem badaczy. Praca ta nie będzie skupiała się na tematyce związanej z rosyjską polityką w Królestwie i późniejszym powstaniem listopadowym, lecz jej celem będzie analiza reform zapoczątkowanych przez księcia i próba ich oceny. Autor, ze względu na bogatą literaturę przedmiotu, pomijał będzie kwestie związane z samą historią Królestwa Polskiego oraz biografią tytułowego bohatera. Zaprezentowane zostaną tylko niezbędne informacje z punktu widzenia samej istoty problemu. Sam Lubecki doczekał się bowiem wielu biografii. Warto wspomnieć o pracach między innymi: Stanisława Smolki *Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowym*, Mieczysława Ajzena *Polityka gospodarcza Lubeckiego (1821-1830)*, Jana Zdzitowieckiego *Książę Minister Franciszek Xawery Drucki Lubecki, czy też Jerzego Szczepańskiego *Książę Ksawery Drucki-Lubecki (1778-1846)**. Jednakże prace te opisują całościowo postać ministra, w związku z czym nie zawierają one zwięzłej syntezy reform przeprowadzonych przez księcia. Ponadto dzieła stworzone przez S. Smolkę oraz M. Ajzena stanowią niemal gloryfikującą wersję poczynań Lubeckiego, w związku z tym konieczna jest również krytyczna ocena reform księcia¹. Praca przedstawia problem w świetle literatury przedmiotu. Artykuł wskazać ma za pomocą jakich środków ustabilizowano budżet państwa. Zaznaczyć również należy, iż sanacja finansów nie była istotą polityki Księcia-Ministra. Celem było uzyskanie środków na prowadzenie świadomej, państwowej polityki gospodarczej.

Królestwo Polskie – rys historyczny

Powstanie Królestwa Polskiego proklamowane zostało 20 czerwca 1815 r². Powołanie do życia tego „bytu państwowego” wynikało z konieczności wypełnienia postanowień podjętych na Kongresie Wiedeńskim³. Składało się ono z części ziem Księstwa Warszawskiego i było autonomiczną monarchią połączoną unią personalną z Imperium Rosyjskim. Królestwo Polskie posiadało wszelkie atrybuty państwowości: własne terytorium, granice, instytucje administracyjne, niezależne szkolnictwo i sądownictwo, odrębne prawo, monetę oraz siły zbrojne⁴. Urzędy mogli sprawować wyłącznie obywatele Królestwa. W prawie międzynarodowym jego podmiotowość była ograniczona, choć należy pamiętać, że Królestwo Polskie było stroną kilku konwencji międzynarodowych⁵. Większość z tych umów dotyczyła jednak wzajemnych zobowiązań z państwami zaborczymi. Truizmem będzie również stwierdzenie, że konwencje międzynarodowe, których stroną było Królestwo, nie mogły naruszać interesów Imperium Rosyjskiego.

¹ J. Zieliński, *Staropolskie Zagłębie Przemysłowe od Staszica i Druckiego Lubeckiego do Polski Ludowej (przyczynek do historii myśli gospodarczej)*, Kraków 1966, s. 48.

² A. Chwalba, *Historia Polski 1795-1918*, Kraków 2000, s. 257.

³ Rozważania na temat tego, czy Królestwo Polskie było państwem patrz: L. Mażewski, *Królestwo Polskie 1815-1874. Powstanie i upadek państwa*, „Przegląd Sejmowy”, nr 2/2017, s. 53-57.

⁴ Tamże, s. 257.

⁵ J. Wojas, *Unia polsko-rosyjska z 1815 r. na tle unii lubelskiej i projektów unii Rzeczypospolitej i Rosji z XVI i XVII w.*, „Studia Prawa Publicznego”, nr 1/2017, s. 138-139.

Sytuacja gospodarcza Królestwa Polskiego, szczególnie w początkowym okresie istnienia, była niekorzystna. Przyczyn takiego stanu rzeczy należało upatrywać w zdarzeniach zaistniałych przed powołaniem do życia tego państwa. Już bowiem Księstwo Warszawskie borykało się z problemami ekonomicznymi, które w późniejszym okresie rzutowały na sytuację Królestwa Polskiego. Szczególnie na jej negatywny stan gospodarczy wpłynęły rozbiory oraz wojny napoleońskie⁶. Powołanie do życia Księstwa Warszawskiego łączyło się z obciążeniami finansowymi, wynikającymi z obowiązku utrzymania wojsk oraz fortec⁷. Dodatkowo na skutek blokady kontynentalnej pogłębiał się kryzys gospodarczy. Koniec blokady nie spowodował znaczących zmian w handlu zagranicznym. Wynikało to z faktu, że Prusy utrudniały eksport zboża, a Anglia prowadziła protekcyjną politykę handlową⁸. Problemy te – jak już wskazano – nie zniknęły po powstaniu Królestwa Polskiego. Pierwsze lata istnienia tego państwa upłynęły bowiem na konieczności odbudowy po zniszczeniach wojennych. Od 1817 r. doszedł nowy problemem dla budżetu państwa, jakim była konieczność samodzielnego utrzymywania armii⁹. Nie można zapomnieć o panujących w Królestwie Polskim stosunkach feudalnych. Pańszczyzna pozostawała jednym z czynników utrudniających rozwój i przejście do nowoczesnej gospodarki. Reasumując, dla nowonarodzonego państwa największym problemem okazały się wojny toczone przed jego powstaniem. Konieczność ponoszenia trudu finansowego walk była powodem zahamowania rozwoju ziem, które później stały się częścią Królestwa.

Poglądy Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego

Objęcie teki ministra przychodów i skarbu przez Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego stanowiło przełom w skarbowości Królestwa Polskiego¹⁰. Postać ta w następnym dziesięcioleciu miała istotny wpływ na ustalanie ekonomicznych priorytetów państwa¹¹. Obejmując urząd zastał on finanse państwa w rozpaczliwym stanie. Duży deficyt budżetowy wskazywał na niemożność gospodarstwa państwa, a co więcej zagrażał jego istnieniu¹². Istniało realne ryzyko dla autonomii i prawdopodobne wydawało się wcielenie Królestwa Polskiego do Cesarstwa Rosyjskiego. Lubecki zdawał sobie sprawę, że niepodległość państwa jest powiązana z niezależnością gospodarczą. W przypadku Królestwa, impuls do rozwoju przemysłu i handlu musi iść z góry, a więc być dziełem polityków. Wynikało to z sytuacji gospodarczej. Niewielkie zasoby w posiadaniu podmiotów prywatnych spowodowały, że odpowiedzialność za modernizację gospodarki musiało wziąć na siebie państwo. Zatem rząd pełni ważną rolę w polityce gospodarczej. Musi on nie tylko likwidować bariery utrudniające rozwój, ale także sa-

⁶ W.B. Lincoln, *Mikołaj I*, Warszawa 1988, s. 141.

⁷ L. Mażewski, *O ciągłości między Księstwem Warszawskim i Królestwem Polskim (1807-1830)*, [w:] *System polityczny, prawo, Konstytucja i ustroj Królestwa Polskiego 1815-1830*, red. L. Mażewski, Radzymin 2013, s. 24.

⁸ J. Górski, *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy*, Kraków 1963, s. 18-19.

⁹ L. Mażewski, *O ciągłości między Księstwem Warszawskim i Królestwem Polskim (1807-1830)*, [w:] *System polityczny, prawo, Konstytucja i ustroj Królestwa Polskiego 1815-1830*, red. L. Mażewski, Radzymin 2013, s. 24.

¹⁰ P.M. Pilarczyk, *Początki instytucji budżetu państwa w Polsce*, Poznań 2014, s. 191.

¹¹ M. Gałędek, *Podział resortowy administracji Księstwa Warszawskiego*, „Przegląd Prawa Publicznego”, nr 2/2014, s. 105.

¹² A. Chwalba, *Historia Polski 1795-1918*, Kraków 2000, s. 269.

memu wytyczać ścieżki wzrostu ekonomicznemu. Dzięki temu uda się nie tylko osiągnąć wysoki poziom gospodarczy, ale także zwiększyć niezależność państwa.

Opisanie poglądów politycznych księcia jest rzeczą trudną. Wynika to z tego, że nie pozostawił on jakiegoś manifestu, programu, który zawierałby w syntetyczny sposób uporządkowane poglądy. Jego działalność jako polityka wymagała bowiem zawierania różnego rodzaju kompromisów, a także uwzględniania sytuacji faktycznej. Stąd też, nie powinno dziwić, że niektóre jego działania miały charakter reform liberalnych, inne interwencjonistycznych, a jeszcze inne wprost nawiązywały do merkantylizmu. Choć należy dodać, że celem jego, jako ministra, miało być jedyne „nadanie wszytkiemu ruchu”, a później już pozostawienie jak największej swobody jednostkom prowadzącym działalność gospodarczą¹³. Najczęściej jego politykę określa się jako interwencjonistyczną, opartą o współpracę z zaborcą¹⁴. Owa współpraca nie była niczym nadzwyczajnym. Królestwo Polskie było bowiem w oczywisty sposób uzależnione od gospodarki Imperium Rosyjskiego. Reasumując był on raczej politykiem praktycznym, który nie opierał się na jednej z głoszonych doktryn. Dostosował swoje poglądy do szczególnej sytuacji (politycznej, gospodarczej, społecznej) w jakiej znalazło się państwo.

Reformy finansowe

Lubecki uważał, że kraj musi osiągnąć niepodległość pod względem ekonomicznym. Podkreślał on, że Polsce potrzeba trzech rzeczy: „oświaty, przemysłu i handlu, czyli bogactwa i fabryki broni”¹⁵. By jednak to osiągnąć należało najpierw zrównoważyć budżet państwa, gdyż jak już wspomniano miał on charakter deficytowy. Jak doprowadził on do sanacji finansów publicznych? Jednym z największych obciążeń budżetowych była konieczność utrzymania armii. Kolejni ministrowie próbowali zmniejszać wydatki w tym zakresie. Nie zgadzał się jednak na to ani Wielki Książę Konstanty, ani też cesarz Aleksander I¹⁶. Podnoszono argumenty, że wydatki na wojsko w Królestwie są większe niż w innych, wolnych krajach o podobnej wielkości, a także, że konieczność ponoszenia tak wysokich wydatków na ten cel, to swego rodzaju kara¹⁷. Lubecki wymógł na władzach rosyjskich pozwolenie na ograniczenie wzrostu środków na utrzymanie wojska. Wydatki związane z utrzymaniem armii obrazują w jak trudnej sytuacji znajdował się minister skarbu. Nie miał bowiem pełnej swobody w ustalaniu budżetu i musiał się liczyć z pewnymi wydatkami stałymi, całkowicie od niego niezależnymi. Wynikało to z opisanego na wstępie statusu Królestwa Polskiego i jego związku z Imperium. Reforma finansów nie mogła jedynie polegać na obniżaniu wydatków. Minister był niejako zmuszony do aktywnego poszukiwania nowych dochodów dla młodego państwa. Nic więc dziwnego, że w późniejszym okresie pojawiły się oskarżenia o rosnący fiskalizm.

¹³ J. Górski, *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy*, Kraków 1963, s. 221.

¹⁴ J. Zieliński, *Staropolskie Zagłębie Przemysłowe od Staszica i Druckiego Lubeckiego do Polski Ludowej (przyczynek do historii myśli gospodarczej)*, Kraków 1966, s. 10-11.

¹⁵ N. Gąsiorowska-Grabowska, *Z dziejów przemysłu w Królestwie Polskim 1815-1918*, Warszawa 1965, s. 262.

¹⁶ T. Srzeżek, *Armia polska w latach 1815-1830: teoria i praktyka funkcjonowania w systemie konstytucyjnym Królestwa Polskiego*, „Echa Przeszłości”, nr 14/2013, s. 83.

¹⁷ Z drugiej jednak strony to właśnie armia w następnych latach była odbiorcom produktów rodzącego się przemysłu (ubrań, żywności oraz broni).

Konieczność utrzymania armii oraz faktyczna sytuacja gospodarcza kraju, o czym wspomniano wcześniej, nie była jedynymi problemami z którymi musiał mierzyć się książę. Kolejną bolączką państwa była bowiem niewielka ściągalność podatków, która to stała się wręcz symbolem rządów poprzednika Lubeckiego, ministra Jana Węgleńskiego¹⁸. Podkreślić jednak należy, że problem ze ściągalnością podatków występował jeszcze w Księstwie Warszawskim, a także przed rozbiorami. Nie trzeba dodawać, że taka sytuacja działa demobilizująco na podatników, a także powoduje, że wyraźta w społeczeństwie grupa osób, która czerpie korzyści z nieterminowego regulowania obowiązków podatkowych. Stąd też nie dziwi fakt, że konieczne stało się bezwzględne egzekwowanie zaległości podatkowych, a także, że taka postawa ministra spotka się z ostrą krytyką ze strony przeciwników politycznych. W swojej reformie podatkowej starał się on nie podwyższać podatków bezpośrednich, zamiast tego zwiększał podatki pośrednie. Nie było to działaniem zaskakującym, gdyż pośrednie podatki są łatwiejsze w administrowaniu¹⁹. Ponadto sam Lubecki twierdził, że o ile szlachcic łatwo zapłaci podatek wliczony w cenę towaru, to jednocześnie trudno mu będzie się rozstać z pieniędzmi wpłacanymi bezpośrednio do kasy państwa²⁰. Podstawą dochodów były tzw. dochody stałe, na które składały się: podatek ofiarny, *subsydium charitativum*, kontyngent liwerunkowy, łanowe oraz czynsz z miast magdeburskich, a także czopowe, młynne oraz podymne²¹. Do dochodów niestałych zaliczano między innymi cła, podatki od trunków, szynkowe, a także inne podatki i opłaty obciążające konsumpcje. Lubecki reformując podatki dążył do obniżenia tych płaconych przez włościan, a podwyższenia danin obciążających konsumpcję²². Analizując podstępowanie ministra należy zatem zauważyć, że starał się on nie tyle zwiększać podatki, czy też nakładać nowe daniny, co raczej reorganizować konstrukcję prawną samych danin, reformować administrację i wprowadzać politykę oszczędności²³. Polityka oszczędności nie oznaczała dla Księcia radykalnego cięcia wydatków budżetowych. Wydatki będą rosły za czasów urzędowania ministra, jednak tempo tego wzrostu będzie niższe niż tempo wzrostu dochodów²⁴.

Reforma finansów objęła również monopole. Za czasów panowania Lubeckiego przyjęto nowoczesną formę monopoli na niektóre produkty pierwszej potrzeby²⁵. Państwo zastrzeżało sobie prawa do bycia wyłącznym producentem/dystrybutorem określonych towarów. Nie oznaczało to, że Królestwo Polskie, czy też jego wyspecjalizowane jednostki, zajmowały się sprzedażą danych dóbr. Najczęściej prawo do produkcji i sprzedaży (np. soli) nadawane było określonym przedsiębiorstwom lub towarzystwom. Płaciły one pieniądze za dzierżawę prawa do produkcji, w zamian mogąc handlować danym towarem. W zależności od regulacji kontrola państwa nad takim

¹⁸ M. Ajzen, *Polityka gospodarcza Lubeckiego (1821-1830)*, Warszawa 1932, s. 33.

¹⁹ Dotyczy to zarówno techniki poboru podatku, jak i mentalnego nastawienia podatnika wobec obciążeń podatkowych.

²⁰ T. J. Buczkowski, *Bank Polski 1828-1885*, [w:] *Bank Polski 1828-1928 dla upamiętnienia stoletniego jubileuszu otwarcia*, Warszawa 1928, s. 51.

²¹ J. Zdzitowiecki, *Xiąże-Minister Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki 1778-1846*, Warszawa 1948, s. 210.

²² Tamże, s. 225.

²³ Tamże, s. 226.

²⁴ Tamże, s. 267.

²⁵ M. Ajzen, dz.cyt., s. 38.

monopolem mogła być większa lub mieć jedynie charakter iluzoryczny. W Królestwie Polskim najbardziej wydajnymi fiskalnie były monopole obejmujące sól oraz propinacje, czyli prawo do produkowania wódki i innych alkoholi. Renegocjowanie umów dotyczących dzierżaw podatków i wzrost kontroli administracji nad wykonaniem tych umów były jednym z powodów wzrostu dochodów budżetowych.²⁶

Równie istotnym dla sanacji finansów publicznych zagadnieniem była konieczność poprawy bilansu handlowego. Królestwo Polskie było krajem rolniczym, a jego głównym towarem eksportowym były proste, nieprzetworzone towary, między innymi płody rolne. Transport odbywał się drogą wodną, a następnie przez porty morskie do krajów docelowych. Dla młodego państwa olbrzymim problemem w handlu był brak własnych portów, co zmuszało do korzystania z miast pruskich przy transporcie towarów. Dodatkowo obowiązywała konwencja petersburska z 1818 r., która stawiała polski przemysł w niekorzystnej pozycji. Prusy miały bowiem zapewnioną swobodę żeglugi po ziemiach Królestwa Polskiego, a także zapewniony swobodny przepływ towarów pochodzących z ich kraju (w tym tzw. towarów kolonialnych), które zwolnione były z cła lub też obłożone były niskim cłem²⁷. Umożliwiało to niemieckiemu państwu rozwój i ekspansję na wschód. Dla Królestwa Polskiego oraz dla samego Imperium Rosyjskiego postanowienia te były niekorzystne. Dopiero rodzący się przemysł nie mógł konkurować z rozwiniętymi niemieckimi fabrykami. W 1825 r. wynegocjowano korzystny układ celny z Prusami²⁸. Dzięki któremu udało się obniżyć cła na wywóz zbóż, a także ograniczyć ekspansję towarów przemysłowych pochodzących z Prus na rynki wschodnie. Uzyskano więc rynki zbytu dla nowo rodzącego się przemysłu polskiego. W polityce handlowej²⁹ Drucki-Lubecki hołdował protekcjonistycznym zasadom, chroniąc polski rynek przed zalewem towarów zagranicznych i stojąc na straży bilansu handlowego³⁰. Dążył więc do zawierania układów z państwami ościennymi, starając się reglamentować przywóz towarów oraz wyeliminować wszelkich pośredników w handlu. O ile więc taryfa celna wynegocjowana z Prusami chroniła polski przemysł przed konkurencją z zachodu, o tyle pozostawanie w unii celnej z Imperium Rosyjskim³¹ pozwalało na eksportowanie towarów na korzystnych warunkach do Chin³². Reasumując minister domagał się z jednej strony protekcji, jeśli kwestia dotyczyła handlu z zachodem, natomiast w przypadku handlu z państwami wschodnimi opowiadał się on za wolnością handlu³³. Sprzeczność ta nie powinna jednak dziwić. Miały one na celu ochronę dopiero rodzącego się przemysłu polskiego, a sama protekcja dotyczyła wyłącznie produktów, które mogły być produkowane w Królestwie. Podjęte działania pozwoliły polskiemu przemysłowi na docieranie do rynków rosyjskich oraz państw dalekiego wschodu. Tak prowadzona polityka zaczęła przynosić efekty. Tytułem przykładu, między 1823 r. a

²⁶ J. Zdzitowiecki, dz.cyt., s. 243-245.

²⁷ S. Askenazy, *Z działalności ministra Lubeckiego*, Warszawa 1897, s. 35.

²⁸ Tamże, s. 36.

²⁹ Jeśli chodzi o dobra przemysłowe.

³⁰ M. Ajzen, dz.cyt., s. 142.

³¹ Granica celna między Królestwem Polskim a Cesarstwem istniała, jednak obowiązywały bardzo niskie cła i nałożone tylko na niektóre towary.

³² J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski (do 1964 r.)*, Warszawa 1953, s. 352.

³³ J. Zdzitowiecki, dz.cyt., s. 339.

1829 r. wywóz sukna zarówno do Chin, jak i Rosji wzrósł prawie pięciokrotnie³⁴. Choć bilans handlowy za czasów rządów Lubeckiego nadal pozostawał ujemny, to udało się go jednak znacznie poprawić³⁵.

Ocena przeprowadzonych reform

Bezwzględna egzekucja podatków, a także wprowadzanie monopolu skarbowych miało służyć sanacji finansowej. Zrównoważenia budżetu można dokonać, albo za pomocą zwiększenia dochodów, albo za pomocą redukcji wydatków. Przy czym należy zaznaczyć, że najczęściej stosuje się obie metody równocześnie. Ponadto konieczne stało się wymuszenie przestrzegania budżetu³⁶. W przeszłości bowiem dysponenci poszczególnych części budżetowych nie przestrzegali budżetu, przekraczając limit wydatków do których dokonania byli upoważnieni. Dochody i wydatki budżetu w latach 1821 - 1829 prezentowały się następująco:

Tabela nr 1

Lata	Dochody - preliminarz	Dochody rzeczywiste	Wydatki - preliminarz	Wydatki rzeczywiste
1821	102.240.943,00	59.444.352,00	66.892.520,00	60.356.586,00
1822	131.008.214,00	74.322.694,00	95.298.543,00	67.155.101,00
1823	142.718.139,00	69.136.977,00	93.897.803,00	65.332.224,00
1824	154.633.521,00	73.307.193,00	90.595.286,00	65.760.367,00
1825	164.692.964,00	71.528.325,00	101.338.605,00	69.227.360,00
1826	174.996.369,00	74.831.483,00	108.852.049,00	71.594.49,00
1827	180.699.225,00	79.191.706,00	113.203.805,00	73.592.374,00
1828	187.122.225,00	80.500.077,00	117.261.128,00	82.571.083,00
1829	198.351.146,00	88.558.298,00	111.953.509,00	86.612.843,00

Źródło: J. Zdzitowiecki, *Xiążę-Minister Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki 1778-1846*, Warszawa 1948, s. 216.

Jak wynika z danych wskazanych w tabeli, budżet państwa udało się zrównoważyć niezwykle szybko. Już pierwszy plan finansowy uchwalony za czasów księcia wykazywał nadwyżkę. Choć w tym wypadku miało to miejsce dzięki nadzwyczajnym dochodom, wynikającym z zawartych umów likwidacyjnych z Prusami oraz Austrią³⁷. Na ich mocy państwa te zapłaciły Królestwu Polskiemu około 70 mln za straty wynikające z podziału kraju³⁸. Dochody państwa rosły dzięki poprawie ściągalności podatków, a także ustanawiania kolejnych monopolu. Jak wynika z danych wskazanych w tabeli, w kolejnych latach dochody budżetowe rosły. Wynikało to nie tyle z rosnącego fiskalizmu,

³⁴ L. Janowicz, *Zarys rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim*, Warszawa 1907, s. 23.

³⁵ J. Zdzitowiecki, dz.cyt., s. 405.

³⁶ M. Ajzen, dz.cyt., s. 82.

³⁷ T. J. Buczkowski, dz.cyt., s. 47.

³⁸ Kwota ta odpowiadała dwuletnim dochodom państwa.

ale raczej z podniesienia stopy życiowej ludności. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że książę doprowadził do sanacji budżetu nie tylko poprzez ograniczenie wydatków. Co więcej, jak wyraźnie widać, wydatki państwa rosły, choć w mniejszym stopniu niż dochody. Miało to oczywiście związek z konicznością realizacji jego programu gospodarczego. Lubecki trwale zrównoważył budżet³⁹ i jednocześnie w dalszym ciągu prowadził politykę prorozwojową. W zakresie instytucji budżetowych należy zwrócić uwagę na dwa fakty. Po pierwsze za czasów Lubeckiego nie uchwalono nigdy budżetu zgodnie z konstytucją, po drugie książę wprowadził odmienny sposób budżetowania⁴⁰. Budżety przygotowane przez Lubeckiego nigdy nie zostały uchwalone przez Sejm, wynikało to ze specyficznych przepisów konstytucyjnych, a także niechęci księcia do oceniania jego prac przez parlament. Oryginalną instytucją wprowadzoną przez Lubeckiego było to, iż w budżecie dzielił on dochody na dwie kategorie: pewne oraz niepewne. Taki podział pomagał gromadzić nadwyżki budżetowe.

Sanacja finansów publicznych państwa nie przyniosła księciu popularności w społeczeństwie⁴¹. Działania Lubeckiego w zakresie zmian w podatkach wywoływały również negatywne emocje. Zwiększenie obciążeń fiskalnych spotkało się z krytyką, gdyż „rujnowały one” drobnych wytwórców oraz drobny przemysł⁴². Ponadto nadal istniał system dzierżawy podatkowej. Rząd lub władze lokalne za określoną sumę pieniężną odstępowały roszczenie podatkowe osobom prywatnym, które to egzekwowały następnie podatki od ludności⁴³. Model ten nakłaniał poborcę podatkowego do maksymalizacji zysku, co ujawniało się w nasilonym fiskalizmie i łamaniu podstawowych zasad opodatkowania. Podatnik był zdany na łaskę dzierżawcy podatku. Nic więc dziwnego, że dzięki dzierżawie dochodów z propinacji czy też monopolu tabacznego lub solnego wyrosły ogromne majątki, niejako kosztem mieszczan i chłopów⁴⁴. Wskazuje się, że dzierżawienie prawa propinacji demoralizowało ludność. Dzierżawcy dopuszczali się niekiedy niegodziwych czynów, a ponadto za niewielkie przewinieństwa (przemyt drobnej ilości wódki) groziły surowe kary fiskalne⁴⁵. Prawa podatkików również miały charakter iluzoryczny. Na marginesie warto wspomnieć o interesującym podatku wprowadzonym przez administrację Lubeckiego. Był to tzw. podatek biletowy, który był pobierany od każdego żyda przybywającego do stolicy⁴⁶. Co intrygujące, jego wprowadzenie spotkało się z aprobatą wśród żydowskich kupców z Warszawy⁴⁷. Krytyka spotkała również Lubeckiego ze względu na to, iż do egzekwowania długów podatkowych wykorzystywał wojsko⁴⁸. Także fakt, że za priorytetowe uznawał ściąganie zaległości chłopów, którzy i tak byli obciążeni taką ilością danin, że nie byli ich

³⁹ Za czasów Lubeckiego tylko jeden budżet miał charakter deficytowy.

⁴⁰ J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski (do 1964 r.)*, Warszawa 1953, s. 452.

⁴¹ F. Skarbek, *Dzieje Polski. Królestwo Polskie od epoki początku swego do rewolucji Listopadowej*, część II, Poznań 1877, s. 174.

⁴² R. Kołodziejczyk, *Kształtowanie się burżuazji w Królestwie Polskim (1815-1830)*, Warszawa 1957, s. 87.

⁴³ A. Gomułowicz, J. Małecki, *Podatki i prawo podatkowe*, Warszawa 2013, s. 33.

⁴⁴ R. Kołodziejczyk, *Kształtowanie się burżuazji w Królestwie Polskim (1815-1830)*, Warszawa 1957, s. 88-89.

⁴⁵ M. Ajzen, dz.cyt., s. 59.

⁴⁶ R. Kołodziejczyk, *Kształtowanie się burżuazji w Królestwie Polskim (1815-1830)*, Warszawa 1957, s. 90.

⁴⁷ Obawali się oni konkurencji ze strony osób z prowincji.

⁴⁸ J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski (do 1964 r.)*, Warszawa 1953, s. 451-452.

w stanie płacić, spotkał się ze słuszną krytyką⁴⁹. Ta bezwzględność w egzekwowaniu należności wynikała, jak już wskazano, z niewielkiej ściągальności w latach poprzednich. Z tego też powodu z dużą ostrożnością korzystano z instytucji prawa podatkowego takich jak umorzenie zaległości podatkowych czy też zaniechanie poboru podatku. Rzadkie stosowanie tych instytucji wywoływało wspomnianą krytykę, bowiem skutkowało bezwzględnym egzekwowaniem należności podatkowych, w sytuacjach w których zastosowanie ulgi lub umorzenie części podatku, wydawało się racjonalne. Również polityka sprzedaży majątku państwowego spotkała się z negatywnym przyjęciem. W tym wypadku Lubecki tłumaczył, że jednym z powodów sprzedaży dóbr narodowych jest konieczność zdobycia kapitału, a także obawa przed rozdaniem – przez cesarza – tego majątku obywatelom rosyjskim⁵⁰.

Istotna – dla zapewnienia rozwoju gospodarczego Królestwa Polskiego – była reforma funkcjonowania administracji publicznej. Zgodnie z koncepcją Lubeckiego aparat administracyjny miał być elementem wzrostu siły państwa, jak i narodu⁵¹. Celem przemian było wzmocnienie aparatu administracyjnego i zagwarantowanie mu wyższej pozycji w ówczesnym systemie politycznym⁵². Zmiany w tym zakresie skupiały się na profesjonalizacji korpusu urzędniczego oraz zwalczaniu patologicznych zjawisk w biurokracji. Organizacja pracy urzędów była jedną z przyczyn sukcesu finansowego młodego państwa. Konieczność zwiększenia ściągальności podatków wymagała bowiem powołania profesjonalnego korpusu urzędniczego, dbającego o dobro publiczne i kierującego się wyłącznie interesem państwa. Profesjonalni urzędnicy byli szczególnie potrzebni Lubeckiemu, gdyż jak już wskazano, starał się on nie tyle zwiększać podatki, co reorganizować sposoby ściągania i pobierania danin publicznych. Bez sprawnie działającego aparatu administracyjnego zadanie to byłoby znacznie utrudnione. Stąd też Lubecki przywiązywał dużą wagę do odpowiedniego doboru urzędników w administracji⁵³. Wobec tego nie dziwi fakt, że już na początku urzędowania, gdy państwo było w najtrudniejszej sytuacji finansowej, książę zwiększył dochody urzędników⁵⁴. Lubecki przestrzegał przed oszczędzaniem na administracji, uważał, iż utrzymywanie niskich pensji wśród urzędników jest niewłaściwym zachowaniem, gdyż państwo potrzebuje zdolnych i sumiennych pracowników biurokracji. Jak wykazano w artykule działania te okazały się skuteczne.

Cel reform

Równie ważnym punktem reform było powołanie w 1828 r. Banku Polskiego. Konieczność powołania tej instytucji postulowano od kilkudziesięciu lat⁵⁵. Pomysł stworzenia go pojawił się już bowiem pod koniec istnienia I Rzeczypospolitej. Bank Polski miał szczególny charakter, gdyż prowadził nie tylko działalność emisyjną, ale

⁴⁹ M. Ajzen, dz.cyt., s. 35.

⁵⁰ S. Smolka, *Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowym*, tom I, Kraków 1907, s. 171-172.

⁵¹ M. Gałędek, *Ustawa konstytucyjna Królestwa Polskiego w poglądach księcia Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego*, [w:] *System polityczny, prawo, Konstytucja i ustrój Królestwa Polskiego 1815-1830*, red. L. Mażewski, Radzymin 2013, s. 289-290.

⁵² Tamże, s. 136.

⁵³ J. Zdzitowiecki, dz.cyt., s. 271.

⁵⁴ S. Smolka, *Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowym*, tom I, Kraków 1907, s. 168.

⁵⁵ E. Kosieradzka, *Geneza banku centralnego na ziemiach polskich*, „Annales UMCS”, nr 1/2016, s. 49.

również inwestycyjną⁵⁶. Ta instytucja państwowa oparta została o kapitał zakładowy dostarczony przez państwo, toteż jej przyszele dochody wpłacane miały być do budżetu państwa⁵⁷. Jednym z podstawowych zadań, choć nie jedynym, było zaspokojenie długu publicznego. Ponadto celem było również między innymi udzielanie kredytów, które miały pomagać w budowie przemysłu na ziemiach Królestwa Polskiego. Należy zwrócić uwagę na datę powołania banku, Lubecki nie zaczął bowiem urzędowania od powołania tej instytucji. Poprzednicy księcia traktowali powołanie banku, jako panaceum na brak kapitału, brak pieniędzy w budżecie, czy też zanik handlu i przemysłu⁵⁸. Tak jakby sama emisja pieniądza papierowego mogła uzupełnić brak kapitału, czy też niewielki rozwój przemysłu. Inaczej sprawę widział Lubecki. Uważał on, iż najpierw należy stworzyć solidne podstawy pod funkcjonowanie tej instytucji, zapewnić kapitał, ramy prawne, a także dać impuls do rozwoju przemysłu i handlu. Dopiero później możliwe było powołanie Banku Polskiego. Dzięki pożyczkom udzielanym przez nowo powstałą instytucję udało się wspomóc działalność inwestycyjną właścicieli ziemskich oraz przemysłowców, bowiem bank ten pobierał niższy procent od pożyczek⁵⁹. Z czasem stał się on jedyną instytucją udzielającą dla przemysłu kredytu krótkoterminowego, stąd też i jego znaczenie dla gospodarki było niebagatelne⁶⁰. Na marginesie zaznaczyć należy, że przyczyniło się to również do ograniczenia działalności lichwiarzy.

Skutkiem reform i uporządkowania sytuacji budżetowej była możliwość zwiększenia wydatków budżetowych. Ambitny plan inwestycji w górnictwo oraz przemysł mógł bowiem zostać zrealizowany dopiero po ustabilizowaniu się finansów⁶¹. Po osiągnięciu początkowych sukcesów konieczna była odpowiedź na pytanie, co po ustabilizowaniu sytuacji finansowej? Czy należy liberalizować przepisy i w ten sposób modernizować kraj? Czy też konieczne jest przyjęcie innego podejścia? Pamiętać trzeba, że głównym towarem eksportowym Królestwa Polskiego było zboże. Protekcyjnistyczna polityka Wielkiej Brytanii, o której wspomniano wyżej, powodowała załamanie eksportu. Ponadto konieczne było zmodernizowanie gospodarki poprzez rozwój przemysłu i handlu. W związku z tym powstaje pytanie, czy należy osiągnąć ów cel poprzez aktywną rolę państwa, czy też pozostawić wszystko wolnej ręce rynku? Lubecki, niejako wyprzedził szkołę narodową Friedricha Lista i swój system gospodarczy na podstawie „sił wytwórczych krajowych i na protekcji”⁶². Rząd odgrywał ważną rolę w gospodarce i miał on do spełnienia pozytywną rolę. Wskazywał kierunki w jakich należy się rozwijać. Celem państwa było prowadzenie świadomej polityki fiskalnej i powiązanie jej z polityką gospodarczą. Pozwoliło to nie tylko na budowę dróg i wytaczanie innych szlaków, jak np. budowa Kanału Augustowskiego, ale także na rozwój przemysłu, w szczególności w okręgu łódzkim, dąbrowskim i staropolskim.

Lubecki zapoczątkował politykę rozbudowy, czy też w przypadku niektórych gałęzi, budowy od podstaw, przemysłu na ziemiach polskich. Dlatego też ustanowił

⁵⁶ Tamże, s. 43.

⁵⁷ T. J. Buczkowski, dz.cyt., s. 55.

⁵⁸ Tamże, s. 48.

⁵⁹ R. Kołodziejczyk, *Kształtowanie się burżuazji w Królestwie Polskim (1815-1830)*, Warszawa 1957, s. 76.

⁶⁰ L. Janowicz, *Zarys rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim*, Warszawa 1907, s. 30.

⁶¹ N. Gąsiorowska-Grabowska, *Z dziejów przemysłu w Królestwie Polskim 1815-1918*, Warszawa 1965, s. 262.

⁶² Tamże, s. 263.

wysokie cła na import żelaza, które produkowano w kraju (miało to zapobiec tańszej konkurencji), wprowadził zakaz wywozu rud, a także nakazał rozbudowę huty Aleksandra w Białogonie tak, by produkowała ona maszyny parowe, a także maszyny rolnicze⁶³. Działalnością wspieraną przez państwo był przemysł tkacki. Jakkolwiek manufaktury były najczęściej zakładane przez prywatny biznes, to jednak należy podkreślić, iż otrzymywały one wsparcie ze strony państwa⁶⁴. Pomoc ta miała różną postać, jednak najczęściej polegała ona na udzielaniu kredytów lub zapomóg w formie pieniędzy. Dodatkowo władze pomagały w pertraktacjach i umowach dotyczących sprowadzania maszyn z krajów rozwiniętych⁶⁵. W związku z tym powołano inspekcję fabryczną, których celem było zbadanie, czy przedsiębiorstwa mające otrzymać środki finansowe z budżetu spełniają odpowiednie warunki i dają rękojmię rozwoju⁶⁶. Rząd zajmował się również otwieraniem własnych warsztatów czy też fabryk. Działalność Lubeckiego nie ograniczyła się jedynie do popierania rozwoju hutnictwa, górnictwa, czy też włókiennictwa. Podejmował on również działania pośrednie, które służyły przemysłowi. Poprzez atrakcyjne oferty pożyczek przyciągał on imigrantów z innych państw, między innymi tokarzy i innych rzemieślników⁶⁷. Przeznaczał także środki pieniężne na rozwój edukacji oraz na kształcenie studentów i urzędników za granicą. Ponadto kontynuował on rozwój Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego. Między innymi poparł działania prowadzone wcześniej przez Staszica, które miały doprowadzić do regulacji rzeki Kamiennej oraz zbudowaniu na niej zbiorników retencyjnych⁶⁸. Dzięki temu zakłady lokowane w dolinie owej rzeki uzyskały dostęp do taniej energii. Rozwój tego regionu był możliwy także dzięki pożyczkom pochodzącym z Banku Polskiego. Te prace zostały zaprzepaszczone przez wybuch powstania listopadowego. Odsunięcie od władzy Druckiego-Lubeckiego spowodowało załamanie rozwoju tego regionu⁶⁹. Wynikało to również z długów, jakie ciążyły na fabrykach i kopalniach. W konsekwencji administracja nad górnictwem i hutnictwem przeszła pod zarząd Banku Polskiego.

Program agrarny proponowany przez ministra Lubeckiego nie dążył do zniesienia stosunków feudalnych. Kwestia chłopska nie zajmowała istotnej pozycji w prowadzonej przez Księcia-Ministra polityce. Co więcej działania przez niego podjęte chroniły właścicieli ziemskich przed bankructwem. Poprzez różne instytucje dostarczał on finansowych środków na intensyfikację gospodarki folwarcznej⁷⁰. Stało się to między innymi dzięki powołanemu Towarzystwu Kredytowemu Ziemskiemu, które było ważnym punktem programu reform Lubeckiego⁷¹. Celem stowarzyszenia było udzielanie pożyczek i listów zastawnych dla właścicieli ziemskich na korzystnych warunkach. Samo powołanie tej instytucji wzorowane było na pruskich rozwiązaniach. Lubecki trakto-

⁶³ J. Zieliński, *Staropolskie Zagłębie Przemysłowe od Staszica i Druckiego Lubeckiego do Polski Ludowej (przyczynek do historii myśli gospodarczej)*, Kraków 1966, s.11.

⁶⁴ R. Kołodziejczyk, *Kształtowanie się burżuazji w Królestwie Polskim (1815-1830)*, Warszawa 1957, s. 18-19.

⁶⁵ Tamże, s. 20.

⁶⁶ J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski (do 1964 r.)*, Warszawa 1953, s. 352.

⁶⁷ J. Zdzitowiecki, dz.cyt., s. 428-429.

⁶⁸ J. Zieliński, *Staropolskie Zagłębie Przemysłowe od Staszica i Druckiego Lubeckiego do Polski Ludowej (przyczynek do historii myśli gospodarczej)*, Kraków 1966, s.11.

⁶⁹ Tamże, s. 13-14.

⁷⁰ J. Górski, *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy*, Kraków 1963, s. 49.

⁷¹ J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski (do 1964 r.)*, Warszawa 1953, s. 422-423.

wał towarzystwo jako swego rodzaju nagroda dla ziemiaństwa za trudy związane z wprowadzeniem reformy przemysłu. Ponadto towarzystwo w późniejszym okresie dostarczyło środków na powołanie Banku Polskiego, a także spłatę zadłużenia wobec Prus (wynikającego z tzw. sum bajońskich)⁷². Wobec przedstawionych wyżej faktów stawiano zarzuty, że książę nie interesuje się kwestią rolnictwa⁷³. Na obronę Lubeckiego można przywołać jednak argument, że efektem podpisania nowej taryfy celnej z Prusami, był wzrost eksportu zboża.

Książę znany był ze swojej orientacji prorosyjskiej. Uważał on, że polski interes polityczny wymaga oparcia się na Rosji⁷⁴. Paradoksalnie Drucki-Lubecki, będący przeciwnikiem powstania listopadowego, dzięki swoim reformom finansowym umożliwił jego trwanie⁷⁵. Dłuższa walka zbrojna nie byłaby możliwa, gdyby nie jego skuteczne działania i polityka finansowa, która zapewniła rezerwy budżetowe. Nadto, jak już wspomniano, polityka gospodarcza Lubeckiego spotykała się z nieustanną krytyką. Tak naprawdę za utrzymaniem go na stanowisku przemawiały dwa czynniki. Po pierwsze był on skuteczny, bowiem udało się zrównoważyć budżet i osiągać wzrost produkcji przemysłowej, po drugie cieszył się on poparciem cesarza rosyjskiego⁷⁶. Również warto dodać, że po części dzięki jego reformom w samej stolicy kwitło życie intelektualne. Działał uniwersytet, akademia rolnicza oraz akademia medyczna, a także szkoła sztuk pięknych, ponadto powstała dobrze wyposażona biblioteka publiczna⁷⁷.

Zakończenie

Jak wskazano w niniejszej pracy, od 1820 r. do 1830 r. nastąpił w Królestwie Polskim dość dynamiczny rozwój gospodarczy. Był on oparty o rozwój przemysłu. W szczególności udało się stworzyć lub rozwinąć wiele ośrodków gospodarczych. Rozwój ten w dużej mierze wynikał z polityki gospodarczej prowadzonej przez ministra Lubeckiego⁷⁸. Niestety ten burzliwy okres przemian został zahamowany przez wybuch powstania listopadowego. Znamiennym jest, że książę był przeciwnikiem wykorzystywania walki zbrojnej do odzyskania niepodległości. O pozytywnym wpływie działań Lubeckiego na rozwój gospodarczy świadczy chociażby fakt, że po 1830 r. nie był on tak dynamiczny⁷⁹. Oczywiście nie znaczy to, że Drucki-Lubecki rozwiązał wszystkie problemy społeczne i gospodarcze Królestwa Polskiego. W historiografii postawiono tezę, iż tak naprawdę rozwój gospodarczy w latach 1820-1830 zbudowano na kruchych podstawach⁸⁰. Nie rozwiązano bowiem trudności społecznych wynikających z pańszczyzny, nie stworzono podstaw dla samowystarczającego wzrostu. Warto pamiętać o tych krytycznych uwagach. Rzeczywiście Drucki-Lubecki nie rozwiązał wszystkich problemów, trudno jednak oczekiwać, by w ciągu dekady udało się zmienić tak wiele.

⁷² T. Skałkowski, *Towarzystwa kredytowe ziemskie na ziemiach polskich. Szkic historyczny. W pięćdziesięcio-letnią rocznicę rozpoczęcia czynności Galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego*, Lwów 1892, s. 26.

⁷³ J. Zdzitowiecki, dz.cyt., s. 385.

⁷⁴ A. Andrusiewicz, *Aleksander I. Wielki gracz car Rosji – król Polski*, Kraków 2015, s. 274.

⁷⁵ A. Chwalba, *Historia Polski 1795-1918*, Kraków 2000, s. 269.

⁷⁶ J. Górski, *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy*, Kraków 1963, s. 50.

⁷⁷ L. Janowicz, *Zarys rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim*, Warszawa 1907, s. 20.

⁷⁸ J. Górski, *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy*, Kraków 1963, s. 39.

⁷⁹ Nie można tego tłumaczyć jedynie odbudową po wybuchu powstania listopadowego.

⁸⁰ J. Górski, *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy*, Kraków 1963, s. 44.

Wybuch powstania listopadowego spowodował zahamowanie reform i zniweczył dotychczasowe osiągnięcia. Trudno w takim wypadku mówić o „kruchych podstawach”, gdyż nie była rolą księcia przewidywać wybuch powstania i konieczność toczenia walk zbrojnych na terenie własnego kraju.

Podsumowując działania ministra należy wskazać, iż udało się dokonać sanacji finansów dzięki kompleksowym działaniom. Początkowo sięgał po środki nadzwyczajne (wojskowa egzekucja należności oraz pożyczki), następnie dokonał reform podatków, a także zmienił organizację administracji skarbowej oraz sposobu budżetowania. Druckiemu-Lubeckiemu przypisuje się poglądy etatystyczne. Trzeba jednak pamiętać, że działał on w określonych warunkach społecznych, historycznych i gospodarczych. Nowo powstałe państwo potrzebowało modernizacji i inwestycji w przemysł. Zacołanie gospodarcze i sytuacja społeczna powodowała, że pozostawienie rozwoju „wolnej ręce rynku”, mogło nie przynieść rezultatów. Lubecki uważał, że w takich warunkach, w jakich znajdowało się Królestwo Polskie, to państwo powinno dawać silny impuls do rozwoju przemysłu. Wobec programu zaproponowanego przez Księcia nie było tak naprawdę żadnej alternatywy⁸¹. Przykładem dostosowywania poglądów do bieżących warunków była kwestia celnego. Gdy w 1822 r. dyskutowano jaką politykę celną przyjęć Lubecki, jak już wskazano w artykule, opowiedział się za protekcyjną polityką dotyczącą towarów przemysłowych, natomiast w zakresie płodów rolnych był on zwolennikiem wolności handlowej⁸². Stąd też podsumowując jego poglądy trudno przypisać go do jednej lub drugiej teorii ekonomicznej. Wydaje się, że był on eklektykiem korzystającym, w zależności od okoliczności, z dorobku różnych teorii naukowych. Należy wspomnieć o tym, iż nie posiadał on wykształcenia teoretycznego w dziedzinie ekonomii. Stąd też część autorów wprost nazywało go „nieukiem”⁸³. Taka opinia jest jednak niezgodna z prawdą. Z listów pisanych przez księcia do swoich współpracowników wynika, że starał się on zapoznać z ówczesną literaturą ekonomiczną⁸⁴.

Uzdrowienie finansów publicznych był zadaniem trudnym, jednak udało się je zrealizować. Należy pamiętać, że dla Lubeckiego ustabilizowanie finansów nie było celem samym w sobie. Był to warunek konieczny dla kolejnych reform. Jak już wskazano książę łączył niepodległość polityczną z ekonomiczną. Dla realizacji tej drugiej konieczny był rozwój handlu, nauki i przemysłu. Skoro w warunkach królestwa polskiego tylko państwo mogło dać impuls do ich rozwoju, toteż konieczna była stabilizacja budżetu. Dzięki temu możliwe było zrealizowanie ambitnego programu reform. Oczywiście można zadać pytanie o koszty społeczne reform, a także czy można było je przeprowadzić w inny sposób. Jak już wskazano Lubecki nie cofnął się przed użyciem wojska, gdy konieczna była poprawa ściągłości podatków. Ponadto zarzucano mu, że wyzyskiwał warstwy biedniejsze, a system dzierżawy podatkowej pozwalał wybranym osobom zgromadzić fortuny. Pojawił się także zarzut, że reformy nie stworzyły trwałych podstaw rozwoju. Wydaje się, że jakkolwiek argumenty te mają racjonalne podstawy, to nie można się z nimi zgodzić. Poprawa ściągłości podatków była konieczna, więc trudno się dziwić, że podjęto tak zdecydowane działania. Co interesujące sam Lu-

⁸¹ J. Szczepański, *Książę Ksawery Drucki-Lubecki (1778-1846)*, Warszawa 2008, s. 146.

⁸² J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski (do 1964 r.)*, Warszawa 1953, s. 468-469.

⁸³ Takie określenie pada chociażby w pamiętnikach K. Koźmiana.

⁸⁴ J. Zdzitowiecki, dz.cyt., s. 271-272.

becki podkreślał, że nadzwyczajna gorliwość w egzekucji zaległości podatkowych ma charakter jedynie tymczasowy⁸⁵. Konieczne bowiem było uzyskanie nadwyżek finansowych dla realizacji ambitnych programów. Wraz ze wzrostem zamożności planował obniżyć podatki w państwie. Odnośnie wykorzystywania chłopów oraz braku trwałych podstaw do rozwoju, nieprzeprowadzenie rzeczywistego zniesienia pańszczyzny (bez szkody dla chłopów) wydaje się błędem księcia. Zmiany wprowadzone przez księcia zostały jednak zahamowane przez powstanie narodowyzwolenicze. Z całą pewnością zniszczyło to osiągnięcia na polu gospodarczym księcia. Reformy Druckiego-Lubeckiego są warte przypomnienia. W krótkim czasie, przy ograniczonej autonomii, udało się zrównoważyć budżet. Sanacji finansów publicznych wymagała kompleksowych działań obejmujące nie tylko politykę podatkową, ale i celną oraz monetarną. Wiązała się również z przyjęciem aktywnej roli w gospodarce. Działalność ministra najlepiej podsumowuje następujące zdanie: „zastał kasy puste, zostawił w nich trzydzieści milionów, zastał skarb przywalony deficytem, zostawił aktywa pięćdziesiąt milionów”⁸⁶.

BIBLIOGRAFIA:

- Ajzen M., *Polityka gospodarcza Lubeckiego (1821-1830)*, Warszawa 1932.
- Andrusiewicz A., *Aleksander I. Wielki gracz car Rosji – król Polski*, Kraków 2015.
- Askenazy S., *Z działalności ministra Lubeckiego*, Warszawa 1897.
- Buczkowski T. J., *Bank Polski 1828-1885*, [w:] *Bank Polski 1828-1928 dla upamiętnienia stuletniego jubileuszu otwarcia*, Warszawa 1928.
- Chwalba A., *Historia Polski 1795-1918*, Kraków 2000.
- Gałędek M., *Podział resortowy administracji Księstwa Warszawskiego*, „Przegląd Prawa Publicznego”, nr 2/2014.
- Gałędek M., *Ustawa konstytucyjna Królestwa Polskiego w poglądach księcia Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego*, [w:] *System polityczny, prawo, Konstytucja i ustrój Królestwa Polskiego 1815-1830*, red. L. Mażewski, Radzymin 2013.
- Gałędek M., *Rola administracji w systemie politycznym Królestwa Polskiego do 1830 r.*, [w:] *System polityczny, prawo, Konstytucja i ustrój Królestwa Polskiego 1815-1830*, red. L. Mażewski, Radzymin 2013.
- Gąsiorowska-Grabowska N., *Z dziejów przemysłu w Królestwie Polskim 1815-1918*, Warszawa 1965.
- Gomułowicz A., Małecki J., *Podatki i prawo podatkowe*, Warszawa 2013.
- Górski J., *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy*, Kraków 1963.
- Janowicz L., *Zarys rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim*, Warszawa 1907.
- Kołodziejczyk R., *Kształtowanie się burżuazji w Królestwie Polskim (1815-1830)*, Warszawa 1957.
- Kosieradzka E., *Geneza banku centralnego na ziemiach polskich*, „Annales UMCS”.
- Lincoln W.B., *Mikołaj I*, Warszawa 1988.
- Mażewski L., *Królestwo Polskie 1815-1874. Powstanie i upadek państwa*, „Przegląd Sejmowy”, nr 2/2017.
- Mażewski L., *O ciągłości między Księstwem Warszawskim i Królestwem Polskim (1807-1830)*, [w:] *System polityczny, prawo, Konstytucja i ustrój Królestwa Polskiego 1815-1830*, red. L. Mażewski, Radzymin 2013.

⁸⁵ M. Ajzen, dz.cyt., s. 84.

⁸⁶ A. Sokołowski, *Dzieje porozbiorowe narodu polskiego*, tom II, część I, Warszawa 1904, s. 220.

- Pilarczyk P.M., *Początki instytucji budżetu państwa w Polsce*, Poznań 2014.
- Rutkowski J., *Historia gospodarcza Polski (do 1964 r.)*, Warszawa 1953.
- Skalkowski T., *Towarzystwa kredytowe ziemskie na ziemiach polskich. Szkic historyczny. W pięćdziesięcio-letnią rocznicę rozpoczęcia czynności Galicyjskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego*, Lwów 1892.
- Skarbek F., *Dzieje Polski. Królestwo Polskie od epoki początku swego do rewolucji Listopadowej*, część II, Poznań 1877.
- Smolka S., *Polityka Lubeckiego przed powstaniem listopadowym*, tom I, Kraków 1907.
- Sokołowski A., *Dzieje porobiorowe narodu polskiego*, tom II, część I, Warszawa 1904.
- Srzeżek T., *Armia polska w latach 1815-1830: teoria i praktyka funkcjonowania w systemie konstytucyjnym Królestwa Polskiego*, „Echa Przeszłości”, nr 14/2013.
- Szczepański J., *Książę Ksawery Drucki-Lubecki (1778-1846)*, Warszawa 2008.
- Wojas J., *Unia polsko-rosyjska z 1815 r. na tle unii lubelskiej i projektów unii Rzeczypospolitej i Rosji z XVI i XVII w.*, „Studia Prawa Publicznego”, nr 1/2017.
- Zdzitowiecki J., *Xiąże-Minister Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki 1778-1846*, Warszawa 1948.
- Zieliński J., *Staropolskie Zagłębie Przemysłowe od Staszica i Druckiego Lubeckiego do Polski Ludowej (przyczynek do historii myśli gospodarczej)*, Kraków 1966.

